

Ingen hemmeligheter: om overgrep og e-læring

**Tekst: Trude Stenhammer, rådgiver i Stiftelsen SOR
trudesor@gmail.com**

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet har oppnevnt er arbeidsgruppe bestående av representanter fra Norsk forbund for utviklingshemmede (NFU), Kommunenes sentralforbund, Askøy Kommune, habiliteringstjenesten i Oslo/SUMO gruppen, habiliteringstjenesten i Sør Trøndelag og Stiftelsen SOR. Arbeidsgruppens mandat er å utarbeide et forslag til en generell prosedyre og veileder for oppfølging av mistanke om, eller begåtte seksuelle overgrep, mot personer med utviklingshemning. Forslaget til prosedyre og veileder vil bli sendt ut til høring hos en rekke instanser, før den endelige versjonen avsluttes. Stiftelsen SOR har sekretariat-funksjon for arbeidsgruppen.

Åpenhet og kunnskap er den røde tråden i dette temanummeret. Åpenhet og kunnskap om overgrep er dessverre ikke så fremtredende som vi kunne ønske. Temaet er tabubelagt og det har vært forsket lite på forekomsten av overgrep mot risikoutsatte voksne. I Stiftelsen SOR har vi et sterkt ønske om at det blir gjort mer på dette feltet.

Denne artikkelen har fokus på overgrep, men der er viktig å understreke at organisasjoner og tjenesteytere først og fremst må tilstrebe et seksualvennlig miljø for tjenestemottakerne. Det kan blant annet innebære at man tilbyr opplæring. Bruk av opplæringspakker som f.eks. «ESS» og «Kropp, identitet og seksualitet»(KIS) (lenker bakerst) er utmerkede redskap for bruk i opplæring. Slike opplæringspakker kan til en viss grad bidra til å forebygge overgrep, fordi tjenestemottakerne blir bedre til å skille mellom hva som er seksualitet og hva som er seksualisert vold og overgrep. I tillegg trengs det mer opplæring, både for tjenestemottakere og tjenesteytere, om hva overgrep er og hvordan man skal håndtere mistanke om og begåtte overgrep.

Journalisten Thomas Ergo har de siste par årene skrevet om en rekke skjebner, hvor mennesker med utviklingshemming ble utsatt for grove, og tidvis også langvarige overgrep. Gjerningsmennene- og kvinnene bak disse overgrepene blir sjelden tiltalt og enda sjeldnere straffet. Sakene blir dysset ned, eller man nektet å tro den eller de som har varslet om overgrepene. Når en sak endelig havner hos rettsvesenet hender det at bevis er borte, man finner det vanskelig å avhøre vitner, og i noen tilfeller



Trude Stenhammer.

avviser politiet sakene fordi offeret har utviklingshemning og man er redd for at deres vitnemål ikke holder i retten. Det begås overgrep i alle deler av helse- og sosial tjenestene. Et stort antall overgrep blir begått av personer offeret kjenner, som andre utviklingshemmede, familie eller tjenesteytere. Det er et ubehagelig faktum som angår oss alle; så lenge vi ikke har et godt nok system for å varsle om og straffeforfølge overgrep kan overgriperne drive med sine uhyrligheter i trygg forvisning om at det ikke får konsekvenser.

White paper

I noen land har de tatt overgrep mot sårbare voksne på alvor og England og Wales er ledende i Europa på dette feltet. I 2000 publiserte den britiske regjeringen et såkalt White Paper, en slags Melding til Stortinget, om risikoutsatte voksne som heter «No Secrets». «No Secrets» gir klare føringer på hvordan offentlige og private tjenester skal arbeide for å forebygge, identifisere og etterforske overgrep mot risikoutsatte voksne (Adults at risk). «No

Secrets» bruker følgende definisjon på en risikoutsatt voksen:

«En person over 18 år som mottar, eller burde motta, helse-, omsorgs- eller sosiale tjenester, p.g.a sin psykiske helse eller annen funksjonshemming, alder eller sykdom, og som ikke er i stand til, eller muligens ute av stand til, å ta vare på seg selv og er ute av stand til å beskytte seg selv fra skade eller utnyttelse». Dette omfatter altså alle risikoutsatte voksne, ikke bare personer med utviklingshemming.

Overgrep defineres på følgende måte:

«Overgrep er et brudd på individets humane og sivile rettigheter av en person, andre personer eller en organisasjon. Dette bruddet på rettigheter kan bestå av en eller flere gjentakende handlinger. De kan være av fysisk, verbal, eller psykologisk karakter, det kan være omsorgssvikt eller unnlate å handle, eller den sårbare personen kan bli overtalt til å gå inn i en finansiell eller seksuell transaksjon som han eller hun ikke har samtykket til, eller er ute av stand til å samtykke til».¹

Ulike typer overgrep defineres i «No Secrets» som: Fysiske overgrep, seksuelle overgrep, psykologiske overgrep, finansiell og materiell utnyttelse/tyveri og diskriminerende overgrep

1) Oversatt fra: No Secrets, guidance on developing and implementing multi-agency policies and procedures to protect vulnerable adults from abuse, Department of health (DOH), 2000.

Hva skjer i Norge?

I Norge blir overgrep mot utviklingshemmede ofte forstått som seksuelle overgrep. Dette kan føre til en noe snever oppfatning av hva overgrep er, og at andre overgrep blir ikke identifisert og varslet om. Det er også grunnlag for å hevde at flere overgrepstyper ofte opptrer sammen; for eksempel seksuelle og fysiske overgrep.

I 2003 kom Europarådet's rapport «Safeguarding of adults and children with disabilities against abuse» ført i pennen av dr. Hillary Brown, i samarbeid med Working Group on Violence Against, and Ill-treatment as well as Abuse of People with Disabilities. (Se link til rapporten nedenfor). Norge var også involvert i arbeidet med denne rapporten, uten at det fikk nevneverdige konsekvenser for arbeidet med denne problemstillingen, iallfall ikke for mennesker med utviklingshemming. Derimot har lokale fagmiljøer vist iherdig innsats i forhold til dette problemområdet, blant annet miljøer i Finnmark, Nordland og på Østlandet.

Status i Norge nå er at den rød-grønne regjeringen og embetsverket har begynt å ta disse problemstillingene på alvor. Hvordan den nye regjeringen vil ta fatt i dette gjenstår å se. Barne- likestillings og inkluderingsdepartementet (BLD) gav Helse Sør-Øst ved Avdeling for nevrohabilitering i oppdrag å utarbeide forslag til retningslinjer for forebygging av overgrep, og oppfølging av offer for overgrep. Denne gruppen kalles SUMO. Gruppen la frem en fyldig rapport (se link bakerst). Rapporten inneholder blant annet risikoanalyse-verktøy og intervjuguider



Illustrasjon: Anne Andvåg Benum.

som kan være svært nyttige i dette arbeidet.

For øyeblikket pågår det en videreføring av SUMO-gruppens arbeid i regi av Barne-

ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). Representanter fra Bufdir, SUMO gruppen, Signo, Askøy Kommune, KS, Habiliteringstjenesten i Sør Trøndelag og

SOR jobber med å lage en prosedyre som tjenestesteder og kommuner kan bruke når det har blitt begått overgrep, eller det er mistanke om overgrep.

E-læringskurset

«Ingen hemmeligheter»

Stiftelsen SOR har et samarbeid med NFU og Ekstrastiftelsen Helse og Rehabilitering om å lage et e-læringskurs for håndtering av seksuelle overgrep. EMPO tv, og utviklerne av ESS, Bjørg Neset og Bernt Barstad, deltar også i arbeidet med å utvikle e-læringskurset «Ingen hemmeligheter». Navnet har vi lånt fra det engelske White Paper'et. Illustrasjonene til kurset er lagd av kunstnere med utviklingshemning, som jobber på Atelier Karavana i Danmark. Empo TV kommer i løpet av høsten 2013 til å produsere flere reportasjer om overgrep. Disse blir fortløpende integrert i e-læringskurset «Ingen hemmeligheter».

Bakgrunnen for å starte dette prosjektet var en kombinasjon av flere forhold. Til tross for lite forskning om omfanget av seksuelle overgrep har vi likevel noe kunnskap. I SUMO rapporten står det følgende: «Mennesker med utviklingshemning anslås å være minst dobbelt så utsatte for seksuelle overgrep om normalbefolkningen. Dette estimatet er basert dels på studier fra andre land og dels på norske studier av personer med andre typer funksjonsnedsettelse» (Eggen, Fjeld, Malmo, Welle, & Zachariassen, 2009: 23). Dette er urovekkende høye tall og må gjøres noe med. Alle som er involvert i dette prosjektet har i mange år hatt et engasjement for å bedre håndtering av

mistanke om, og begåtte, overgrep mot utviklingshemmede. SOR har gode erfaringer med at e-læringskurs vi har utarbeidet har fått stor utbredelse. Kurset er bygget opp med tekniske løsninger som gjør at kursdeltakerne kan dokumentere at man har gått gjennom hele kurset på nett (åpnet hver eneste nettside), og bestått testspørsmålene. Vi ønsker også at kommunene kvalitetssikrer opplæringen, og at de krever og dokumenterer at ALLE ansatte har tilegnet seg et minimum av kunnskap om et så viktig tema.

Kurset retter seg mot tjenesteytere og andre som ønsker å lære mer om hvordan man identifiserer, varsler og bistår når en tjenestemottaker har vært utsatt for overgrep. EMPO TV reportasjer illustrerer forskjellige problemstillinger man kan komme opp i når man står overfor overgrepssproblematikk. Deler av kurset er viet den unnfalldenhet og usikkerhet som råder blant tjenesteytere når det har oppstått mistanke om overgrep. De overraskes, blir handlingslammet, tar beslutninger som ofte ikke gir den risikoutsatte part tilstrekkelig beskyttelse, eller foretar ofte valg som forkludrer etterforskning og svekker bevis. Men det trenger ikke være slik. Teksten gir konkrete forslag til rutiner man kan innarbeide i egen organisasjon.

Det finnes gode eksempler på hvordan man har jobbet godt med forebygging og har håndtert mistanke om overgrep på forbillidlig måte. Problemet er at svært mange ikke kjenner disse eksemplene og mangler kunnskap om hva de bør gjøre for best mulig å forebygge og håndtere overgrep. Ved å gjennomføre dette kurset får man kunnskap som gjør det lettere

å bidra til at personer med utviklingshemning i større grad kan beskyttes mot overgrep, og at mistanke om overgrep kan håndteres på best mulig måte. Det tar ca 1 time å gjennomføre kurset. Ved å gjennomgå alle sidene, samt bestå en avsluttende test, utstedes det kursbevis som kan lastes ned.

Kurset er under oppbygging, men blir å finne på www.sorkompetanse.no. Der finner man også andre nyttige e-læringskurs som SOR har utviklet. ●●●

Linker til opplæringspakker; dokumenter og retningslinjer:

eSS opplæringspakke: <http://www.exben.no>
KIS opplæringspakke: <http://www.nordlandssykehuset.no/kis/category24188.html>
SUMO rapporten: <http://naku.no/node/1121>
Europarådet's: Safeguarding of adults and children with disabilities against abuse:
http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Abuse%20_E%20in%20color.pdf
Atelier Karavana: <http://www.aarhus.dk/da/borger/Handicap-og-psykiatri/Voksen-med-handicap/Beskaeftigelse-og-aktiviteter/Karavana.aspx>

Britiske nettsteder:

for de som har lyst til å lese mer om dette på engelsk er det verdt å merke seg at man har endret språkbruken noe. Tidligere ble uttrykket «vulnerable adults» ofte brukt. Nå er det en tendens til å bruke «adults at risk» i stedet). Her i Norge prøver vi å fremme uttrykket «risikoutsatte voksne».².

“No secrets”, Department of Health's veileder, 2000: http://www.dh.gov.uk/en/publicationsandstatistics/publications/publicationsPolicyAndGuidance/DH_4008486
Surrey County Council har vært ledende i Storbritannia på dette området, med godt

samarbeid mellom forskjellige instanser, inklusive The Criminal Justice System. Tjenesteytere fra forskjellige nivåer i forvaltningen deltar på obligatoriske kurs sammen med jurister og polititjenestemenn.

Surrey County Councils lokale side for Safeguarding Vulnerable of Adults (SOVA), som er utarbeidet i tråd med veilederen fra Department of Health:

http://www.surreycc.gov.uk/scwebsite/sccwspages.nsf/LookupWebPagesByTITLE_RTF/Protecting+and+safeguarding+adults?openDocument

Lettlest brosjyre for utviklingshemmede om hvordan man beskytter seg selv og hva man skal gjøre hvis man blir utsatt for forskjellige typer overgrep:

<http://www.surreypb.org.uk/index.php?page=news7>

Care and Quality Commission er en uavhengig statlig tilsynsmyndighet for helse- og sosiale tjenester: <http://www.cqc.org.uk/>

Webside for “appropriate adults”, personer som er opplært til å støtte offeret, men også overgripere, hvis vedkommende er en risikoutsatt voksen: <http://www.appropriateadult.org.uk/>

2) Se punkt 2.3, s 8 og 9 i ”No Secrets”, www.gov.uk